

Dobromir Dziewulak*

Szkolnictwo wyższe w świetle raportów edukacyjnych

Higher education in Poland in the light of educational reports: The article deals with the functioning of the higher education facing civilization changes taking place in Poland and worldwide. The author discusses educational reports published by international institutions (including UNESCO, Club of Rome and European Commission). The second part of the paper focuses on the Polish case. The author presents various reports concerning Polish higher education system and provides a brief description of the Polish higher education system reforms.

Słowa kluczowe: *raport oświatowy, reforma oświatowa, szkolnictwo wyższe, organizacje międzynarodowe, Polska*

Keywords: *educational report, educational reform, higher education, international organizations, Poland*

* Doktor nauk humanistycznych, adiunkt Wydziału Pedagogicznego Uniwersytetu Warszawskiego; e-mail: dobromir.dzewulak@uw.edu.pl

Wstęp

Genezy szkolnictwa wyższego najczęściej poszukuje się w tradycjach uczelni antycznych, uczelni arabskich oraz uniwersytetów europejskich działających w wiekach średnich. Nazwa uniwersytetu – placówki oświatowej powszechnie kojarzonej ze szkolnictwem wyższym – pochodzi od łacińskiego słowa *universitas*, które pierwotnie oznaczało wspólnotę zawodową osób nauczających i uczących się (*universitas studiorum et studentium*), swego rodzaju zrzeszenie, korporację, cech. Celem tej edukacyjnej wspólnoty było bezinteresowne, lecz naukowo odpowiedzialne (uzasadnione) poznawanie i głoszenie prawdy o świecie i człowieku. Dopiero później zaczęto używać pojęcia *universitas* w szerszym zakresie, odnosząc go do powszechności nauk, czyli wszechnicy obejmującej szeroki zakres wiedzy.

Europejskie zręby szkolnictwa wyższego pojawiły się na przełomie XI i XII wieku. Wtedy to powstały uczelnie wyższe w Bolonii i Paryżu, określane terminem *studium generale*. Z upływem lat zaczęto je określać zaszczytnym mianem europejskich uniwersytetów-matek¹. Podwaliną polskiego szkolnictwa wyższego był Uniwersytet Jagielloński założony jako *studium generale* w Kazimierzu w roku 1364 przez Kazimierza III Wielkiego i odnowiony w 1400 r. w Krakowie przez Władysława II Jagiełłę.

Celem artykułu jest prezentacja problematyki funkcjonowania szkolnictwa wyższego w świetle raportów edukacyjnych diagnozujących stan i uwarunkowania cywilizacyjne oraz wskazujących kierunki rozwoju na najbliższe lata.

Artykuł składa się z trzech części. W pierwszej przedstawiono krótkie omówienie najważniejszych przemian cywilizacyjnych przełomu XX i XXI wieku oraz ich wpływu na zmieniające się oczekiwania i potrzeby społeczne wobec szkolnictwa wyższego i szeroko rozumianej oświaty. Część drugą poświęcono idei deskolaryzacji, roli międzynarodowych organizacji oświatowych – omówiono najważniejsze idee kluczowych raportów oświatowych oraz dokonano krótką prezentację istoty procesu bolońskiego dla współczesnego szkolnictwa wyższego. W trzeciej części skupiono się na omówieniu reform i kierunków rozwoju szkolnictwa wyższego w Polsce od okresu odzyskania niepodległości w 1918 r. do współczesności. Przedstawiono charakterystyczne cechy polskiego szkolnictwa wyższego w okresie 1918–1945. Zaprezentowano projekty reform zawarte w najważniejszych raportach oświatowych z lat 1945–1989. Poddano analizie tendencje i kierunki zmian proponowane w obszarze polskiego szkolnictwa wyższego od 1989 r. aż do 2013 r. ze szczególnym uwzględnieniem ustawy z 18 marca 2011 r. o zmianie ustawy – Prawo o szkolnictwie wyższym oraz raportów na temat misji, wizji i celów strategicznych szkolnictwa wyższego w Polsce do roku 2020.

Edukacja a globalizacja

Przemiany cywilizacyjne, odkrycia naukowe, wynalazki, rozwój przemysłowy i technologiczny oraz postępująca globalizacja spowodowały, że ogólnooświatowe tendencje gospodarcze, społeczne i kulturalne stały się dla

¹ Uniwersytety średniowieczne tworzyły cztery fakultety, do których zaliczały się: sztuki wyzwolone (*atrium*), prawo kanoniczne, teologia, medycyna. Sztuki wyzwolone był to pierwszy stopień nauczania, przygotowujący do dalszego studiowania. Kończył się uzyskaniem tytułu bakałarza lub magistra *atrium*. Pierwszy tytuł uprawniał do nauczania na poziomie sztuk wyzwolonych, natomiast tytuł magistra *atrium* dawał uprawnienia do kontynuowania studiów na wyższym poziomie, tzn. na prawie, medycynie lub teologii.

poszczególnych państw wyznacznikiem kierunków ich rozwoju. Współczesny świat skurczył się tak bardzo, że najtrafniej odzwierciedla to zjawisko powszechnie używane określenie „globalna wioska”². Pojęcie globalizacji szczególnie powiązane jest z powszechnym dostępem do informacji, a więc i wiedzy. Ta powszechność i łatwość dostępu do wiedzy generuje zainteresowanie podwyższaniem wykształcenia, co z jednej strony powoduje formalny wzrost liczby osób legitymujących się dyplomami ukończenia wyższych studiów, a z drugiej komercjalizację wykształcenia wyższego i towarzyszący mu spadek poziomu nauczania. Jedną z konsekwencji powszechności, czyli umasowienia szkolnictwa wyższego, jest wieloletnie dążenie władz oświatowych do wydłużania obowiązku szkolnego i obowiązku nauczania. Nie powinno zatem dziwić, że upowszechnienie szkolnictwa wyższego stało się jedną z najbardziej charakterystycznych cech wskazywanych jako tendencje edukacyjne współczesnego świata.

Zjawisko globalizacji stało się dominującą cechą końca XX wieku i dwóch pierwszych dekad początku XXI wieku. W latach 80. XX wieku globalizacja była postrzegana i rozumiana przede wszystkim jako upowszechnianie się konsumpcyjnego modelu życia. Dzisiaj zjawiska globalizacji możemy odnaleźć w światowej ekonomii, polityce, demografii, życiu społecznym i kulturze. Polegają one na rozprzestrzenianiu się analogicznych zjawisk, niezależnie od kontekstu geopolitycznego i stopnia rozwoju gospodarczego danego regionu³. Wśród często przywoływanych określeń opisujących zjawisko globalizacji znajduje się definicja A.G. McGrewa⁴, według której globalizacja to mnogość powiązań i współzależnych oddziaływań państw i społeczeństw tworzących obecny system. Choć zagadnienie globalizacji rozpatrywane jest najczęściej w aspekcie gospodarki, polityki i życia społecznego, to coraz wyraźniej analizowane zjawisko ma swoje odniesienie także i w oświacie. Wszechobecna globalizacja sprawia, że tendencje występujące w jednym państwie mogą stać się na tyle istotne, że stają się tendencjami ogólnoświatowymi i na odwrót – te uznawane za światowe kierunki rozwoju stają się krajowym wzorem stymulującym przemiany w jednym państwie lub na obszarze o wiele szerszym, pankontynentalnym.

² Po raz pierwszy termin „globalna wioska” (ang. *global village*) został użyty przez kanadyjskiego teoretyka mediów i komunikacji H.M. McLuhana w 1962 r. w książce pt. *Galaktyka Gutenberga (The Gutenberg Galaxy)*. Opisuje w niej trend, w którym powszechne media elektroniczne obalają bariery czasowe i przestrzenne, umożliwiając ludziom swobodny dostęp do wiedzy i nieskrępowaną wymianę myśli na masową skalę.

³ *Encyklopedia PWN*, Warszawa 2011, s. 331.

⁴ A.G. McGrew, *Conceptualizing Global Politics* [w:] *Global Politics*, A.G. McGrew, P.G. Lewis (eds.), Polity Press, Cambridge 1992, s. 28.

Skomplikowany system powiązań społecznych, gospodarczych, politycznych i kulturowych, wynikający z modelu współczesnego świata, wymusza na dzisiejszej oświacie realizację nowych celów edukacyjnych, zupełnie innych niż te, jakie znały starsze pokolenia. Od systemu kształcenia oczekujemy już nie tylko przekazywania wiadomości, ale także jej zrozumienia wraz z umiejętnością jej wykorzystania. Od współczesnego procesu edukacyjnego oczekuje się, aby przygotował człowieka do zarządzania własnym życiem, dokonywania przemyślanych i świadomych wyborów na rynku pracy z wykorzystaniem strategicznego i innowacyjnego myślenia. Organizacja systemu edukacyjnego powinna stać się zatem sprzymierzeńcem ucznia, studenta czy wykładowcy w znalezieniu miejsca w otaczającym go świecie.

Raporty edukacyjne

Polityka oświatowa drugiej połowy XX wieku charakteryzowała się rosnącymi oczekiwaniami społecznymi wobec edukacji obowiązkowej, a zwłaszcza szkolnictwa wyższego. Powszechne zainteresowanie nowymi celami i metodami kształcenia odzwierciedlało z jednej strony niezadowolenie społeczne z coraz większej przepaści między ofertą ówczesnych systemów edukacyjnych i przemianami cywilizacyjnymi, a z drugiej – wskazywało na zainteresowanie świata polityki i nauki poszukującego bardziej efektywnych przyszłościowych rozwiązań edukacyjnych.

Deskolaryzacja

Druga połowa XX wieku przyniosła głębokie przeobrażenia w gospodarce światowej, będące wynikiem liberalizacji stosunków gospodarczych. Okres ten charakteryzował się początkiem rewolucji informatycznej i wzrostem znaczenia międzynarodowych korporacji. W konsekwencji dotychczasowy model kształcenia przestał spełniać społeczne oczekiwania, gdyż nie nadążał za cywilizacyjnymi przemianami. Próbę zdiagnozowania problemu i jego rozwiązania podjęli przedstawiciele środowisk społecznych, naukowych i politycznych.

Na fali społecznego niezadowolenia z funkcjonowania systemu oświaty w 1971 r. Ivan Illich, austriacki myśliciel i przedstawiciel grupy radykalnych krytyków systemu szkolnego (zwanymi deskolaryzatorami), opublikował książkę pt. *Deschooling society*⁵. Podał w niej ostrej krytyce instytucję szkoły. Zarzucił systemowi edukacyjnemu:

⁵ Polskie wydanie: *Spoleczeństwo bez szkoły*, PIW, Warszawa 1976.

- reprodukowanie struktur społecznych i ekonomicznych, a tym samym utrwalanie ich ze szkodą dla postępu społeczno-gospodarczego,
- traktowanie nauczania jako towaru, a nie środka służącego rozwojowi człowieka,
- tłumienie naturalnej aktywności i inicjatywy uczniów, narzucając treści i metody kształcenia obce ich zainteresowaniom i potrzebom poznawczym,
- przypisywanie świadectwom szkolnym i dyplomom nadmiernego znaczenia, co powoduje, że uczniowie uczą się dla dyplomów, a nie dla własnych potrzeb,
- szerzenie przekonania jakoby tylko w tak zorganizowanym systemie edukacyjnym można było zdobyć wartościowe wykształcenie, choć w rzeczywistości człowiek uczy się najwięcej i zarazem najskuteczniej właśnie poza zinstytucjonalizowanym systemem oświatowym, rozwiązując problemy, które stawia przed nim życie.

Według I. Illicha rozwiązaniem problemów współczesnego systemu edukacji byłaby deskolaryzacja, czyli całkowite odbiurokratyzownie i zdeinstytucjonalizowanie systemu edukacyjnego. Tak zorganizowany proces nauczania-uczenia się miałby stać się aktywnością człowieka, która nie wymagałaby kierowania z zewnątrz przez innych, lecz przede wszystkim opierałaby się na zapewnieniu swobodnego dostępu do źródeł informacji i dobrowolności. Nauka miałaby odbywać się za pośrednictwem specjalnej sieci edukacyjnej, która objęłaby wszystkie lokalne instytucje i placówki oświatowe – kina, muzea, szpitale, biblioteki, warsztaty rzemieślnicze, zakłady pracy itp. Sieć taka wsparta placówkami edukacyjnymi, pośredniczącymi w doborze partnerów do wspólnych przedsięwzięć badawczych i dydaktycznych, ułatwiałaby wzajemny kontakt nauczających z uczącymi się. Uzupełnieniem tak skonstruowanego systemu edukacji byłyby bony oświatowe, którymi każdy obywatel mógłby płacić zgodnie z własnymi potrzebami edukacyjnymi.

Rola międzynarodowych organizacji oświatowych

Ivan Illich pomimo swojego radykalizmu w sprawach systemu edukacyjnego nie był odosobniony w stawianiu krytycznych ocen współczesnemu szkolnictwu i poszukiwaniu rozwiązań na najbliższe dekady. W grupie badających oświatę i proponujących przeprowadzenie zmian w funkcjonowaniu systemów edukacyjnych ważną rolę odegrały i odgrywają także międzynarodowe organizacje oświatowe, takie jak:

- Organizacja Narodów Zjednoczonych do spraw Oświaty, Nauki i Kultury – UNESCO (United Nations Educational, Scientific and

- Cultural Organization)⁶ z Międzynarodowym Biurem Wychowania – IBE (International Bureau of Education)⁷,
- Organizacja Współpracy Gospodarczej i Rozwoju – OECD (Organization for Economic Co-operation and Development)⁸ prowadząca Program Międzynarodowej Oceny Uczniów – PISA (Programme for International Student Assessment)⁹ międzynarodowe badanie mierzące osiągnięcia uczniów w wieku 15 lat ze szkół średnich I lub II stopnia w zakresie umiejętności czytania i pisania oraz umiejętności matematycznych i w zakresie nauk ścisłych,
 - Centrum Badań i Innowacji w Oświacie – CERI (Centre for Educational Research and Innovation)¹⁰,
 - Rada Europy – CE (Council of Europe)¹¹.

Główny obszar działalności oświatowej wyżej wymienionych organizacji to:

- międzynarodowa współpraca z państwami w zakresie oświaty,
- prowadzenie porównawczych badań systemów oświatowych,
- planowanie rozwoju oświaty zgodnie z istniejącymi tendencjami ekonomicznymi oraz nowymi technologiami związanymi z kształceniem ustawicznym,
- opiniowanie projektów administracyjnych w zakresie polityki oświatowej,
- prezentowanie oceny systemów edukacyjnych poszczególnych krajów,
- organizowanie konferencji i spotkań ministrów edukacji,
- opiniowanie i rekomendowanie projektów administracyjnych, pedagogicznych i badawczych,
- opracowywanie raportów związanych z proponowanymi strategiami edukacyjnymi.

Właśnie ta ostatnia działalność – międzynarodowe raporty edukacyjne – stanowi ważny wkład w wytyczanie kierunków rozwoju oświaty na najbliższe lata. Raporty oświatowe stanowią współczesną platformę wymiany poglądów w zakresie stanu edukacji oraz źródło propozycji wprowadzenia

⁶ <http://www.unesco.org/new/en/> [dostęp: 28 maja 2013 r.].

⁷ <http://www.ibe.unesco.org/en.html> [dostęp: 28 maja 2013 r.].

⁸ <http://www.oecd.org/> [dostęp: 28 maja 2013 r.].

⁹ <http://www.oecd.org/pisa/> [dostęp: 28 maja 2013 r.].

¹⁰ <http://www.oecd.org/edu/ceri/> [dostęp: 28 maja 2013 r.].

¹¹ <http://hub.coe.int/> [dostęp: 28 maja 2013 r.].

dzenia bardziej efektywnych rozwiązań w oświacie od wychowania przedszkolnego poczynając, a kończąc na szkolnictwie wyższym i kształceniu ustawicznym. Pierwsze raporty zaczęto publikować na przełomie lat 60. i 70. XX wieku.

Raport Faure'a (1972)

Raport został przygotowany przez Międzynarodową Komisję do spraw Rozwoju Edukacji UNESCO, pod przewodnictwem francuskiego polityka Edgara Faure'a¹² i opublikowany w 1972 r. pod angielskim tytułem *Learning to be. The World of education today on tomorrow*¹³.

Raport zawiera informacje o stanie oświaty lat 60. XX wieku i potrzebach rozwoju edukacji na najbliższe kilka dekad. Dokument silnie akcentuje ideę upowszechnienia kształcenia wyższego i ustawicznego, która w XXI wieku nic nie straciła ze swej aktualności. Autorzy wskazali w raporcie trzy zasady, od których miały zależeć dalsze przemiany w edukacji. Zaliczono do nich powszechność oświaty, ustawiczność kształcenia oraz elastyczność organizacyjną, programową i metodyczną systemu edukacyjnego – w tym także szkolnictwa wyższego.

Wśród wytycznych obejmujących obszar szkolnictwa wyższego i ustawicznego raport wskazywał następujące obszary działalności edukacyjnej:

- możliwość uczenia się przez całe życie będąca bazą całościowej strategii oświatowej,
- usunięcie barier między różnymi typami, cyklami i szczeblami nauczania oraz między kształceniem formalnym i nieformalnym,
- zróżnicowanie kształcenia na poziomie szkolnictwa wyższego tak, aby można było spełnić coraz liczniejsze oczekiwania edukacyjne i rynku pracy,
- włączenie do programów nauczania środków masowego przekazu.

Źródłem raportu były dokumenty zebrane w ponad 20 krajach oraz materiały uzyskane w wyniku konsultacji przeprowadzonych z trzynastoma międzynarodowymi organizacjami. Opublikowanie raportu przyczyniło się do ożywienia prac nad narodowymi systemami edukacyjnymi oraz zapoczątkowało okres reform i przemian w edukacji na świecie.

¹² Edgar Faure (1908–1988) – francuski polityk, premier, minister sprawiedliwości, przewodniczący Zgromadzenia Narodowego, członek Akademii Francuskiej.

¹³ Polskie tłumaczenie tekstu raportu zostało wydane w 1975 r. pt. *Uczyć się, aby być*.

Raporty Klubu Rzymskiego (1979, 1991)

Uczyć się bez granic. Jak zewrzeć lukę ludzką?

Próba opisanie i znalezienia rozwiązania problemów globalnych, z którymi przyszło się zmierzyć społeczeństwu drugiej połowy XX wieku stała się inspiracją do powstania raportu edukacyjnego *No Limits to Learning: Bridging the human gap*¹⁴. Raport opracowany został przez trzech autorów: Jamesa Botkina, Mircea Malitza, Mahdi Elmandjra, pod auspicjami Klubu Rzymskiego – międzynarodowej organizacji społeczno-ekonomicznej typu *think-tank*, zrzeszającej intelektualistów, naukowców, pisarzy, dziennikarzy, biznesmenów, polityków dostrzegających znaczenie globalnych problemów i zaniepokojonych brakiem mogących im zapobiec działań.

Ideą raportu było zwrócenie uwagi na dystans między rosnącą złożonością świata a zdolnością do jego postrzegania, który skutkuje naszym brakiem umiejętności rozumienia pojawiających się problemów. Raport wskazuje, że głównym źródłem ludzkich problemów jesteśmy my sami, czyli nasze słabości i możliwości. Zwraca uwagę, że postęp cywilizacyjny stanowi dla znacznej części społeczeństwa źródło frustracji wynikającej z uświadomienia braku własnych zdolności adaptacyjnych do skomputeryzowanej i stechnologizowanej rzeczywistości. Ten galopujący postęp i nasze braki związane z możliwością rozumienia zmian zostały określone w raporcie mianem „luki ludzkiej”. Zjawisko „luki ludzkiej” generowane jest przez nas samych, gdyż nie potrafimy w pełni zrozumieć powodowanych przez samych siebie zmian w środowisku naturalnym i społecznym, przez co coraz bardziej oddalamy się od aktualnego świata. Tak właśnie powstaje „luka ludzka”. Autorzy raportu zastanawiają się, czy taką lukę uda się zewrzeć, czyli zmniejszyć? Według nich w człowieku tkwią niewykorzystane pokłady zdolności twórczych oraz zasoby energii, które można zmobilizować, aby przeciwdziałać rozłamowi pomiędzy postępującymi zmianami i brakiem rozumienia tych przemian. Sposobem na zmniejszenie „luki ludzkiej” ma być między innymi zmiana systemu edukacji z kształcenia podającego na uczenie się innowacyjne, którego najważniejszymi elementami składowymi są: antycypacja (czyli przewidywanie) i partycypowanie (czyli uczestnictwo)¹⁵. Jak sugerują autorzy raportu, najlepszym sposobem

¹⁴ <http://www.elmandjra.org/limits.pdf> [dostęp: 29 maja 2013 r.]. Polskie tłumaczenie – *Uczyć się bez granic. Jak zewrzeć lukę ludzką?* wydano w 1982 r.

¹⁵ Uczenie antycypacyjne polega na takim nastawieniu, aby przygotować się do możliwych wydarzeń wymagających mobilizacji sił oraz nabycia umiejętności rozpatrywania długoterwałych wariantów działania. Uczenie partycypacyjne to nabyta w procesie

na zmniejszanie „luki ludzkiej” jest więc uczenie się. Ta konkluzja została ujęta nawet w slogan i umieszczona jako hasło przewodnie raportu – „Ucz się albo giń!!!”.

Pierwsza rewolucja globalna. Jak przetrwać?

W 1991 r. powstał kolejny raport Klubu Rzymskiego zatytułowany *The First Global Revolution*¹⁶. Raport zwraca uwagę na konieczność przeprowadzenia zmian w podejściu do edukacji, gdyż problemy, przed którymi staje współczesny człowiek, wymagają nowego podejścia do przekazywania wiedzy i zdobywania umiejętności. Zmiany edukacyjne stanowią nie tylko problem poszczególnych państw lub poszczególnych dziedzin oświaty, lecz mają charakter globalny.

Autorzy dokumentu Alexander King i Bertrand Schneider poszukują skutecznej systemowej strategii rozwiązywania cywilizacyjnych problemów. Metoda równoczesnego i wszechstronnego analizowania problemów została określona mianem „rezolutyki”. Rezolutyka to strategia rozwiązywania współczesnych problemów, obejmująca wiele wątków oraz uwzględniająca wzajemne sprzężenia zwrotne aspektów społecznych, demograficznych, politycznych, historycznych, ekonomicznych, ekologicznych itd.

Raport wskazuje, że za przygotowanie społeczeństwa do korzystania z tej strategii odpowiada cały system kształcenia, a szczególne znaczenie ma w nim szkolnictwo wyższe. Głównym celem procesu kształcenia nie powinno być przekazywanie wiedzy, a zwrócenie uwagi na:

- kształtowanie inteligencji i umiejętności krytycznego myślenia,
- dobre poznanie samego siebie, swoich talentów i ograniczeń,
- opanowanie umiejętności komunikowania się i współżycia z innymi,
- stwarzanie warunków do ukształtowania własnego całościowego poglądu na świat i rozumienie zachodzących w nim zmian,
- rozwijanie umiejętności i zdolności do samodzielnego rozwiązywania nowych problemów.

edukacyjnym umiejętność współdziałania, wykorzystania dialogu, zdolność wczuwania się oraz nieustanne świadome weryfikowanie zasad działania i przyjętych wartości. W konsekwencji świadoma weryfikacja skutkuje selekcją i wyborem najbardziej optymalnych rozwiązań.

¹⁶ http://www.geoengineeringwatch.org/documents/TheFirstGlobalRevolution_text.pdf [dostęp: 16 maja 2013 r.]. Polskie wydanie – A. King, B. Schnider, *Pierwsza rewolucja globalna. Jak przetrwać?*, Polskie Towarzystwo Współpracy z Klubem Rzymskim, Warszawa 2000.

Biała księga Komisji Europejskiej (1995)

Raport zawarty w białej księdze Komisji Europejskiej¹⁷ pt. *Teaching and Learning – Towards the learning society*¹⁸ powstał w 1995 r. z inicjatywy komisarza do spraw badań naukowych, wychowania i kształcenia Edit Cresson oraz komisarza do spraw zatrudnienia i spraw społecznych Pdraiga Flynna. Źródłem dokumentu stały się nowe potrzeby i oczekiwania edukacyjne współczesnych społeczeństw wynikające z dynamicznych przemian cywilizacyjnych, rozwoju społeczeństwa informacyjnego oraz powszechnej dostępności do wiedzy naukowo-technicznej. Główną ideą proponowanych zmian w polityce oświatowej państw europejskich była koncepcja uczenia się przez całe życie, prowadząca do budowy społeczeństwa ustawicznie uczącego się, w którym kluczową rolę miało pełnić szkolnictwo średnie i wyższe.

Autorzy białej księgi zwracali także uwagę, iż postępujące zmiany w otaczającym nas świecie sprawiają, że rosną edukacyjne aspiracje społeczeństwa wynikające z pogoni za lepszą, bardziej interesującą i lepiej płatną pracą. Wysokie aspiracje bezpośrednio wpływają na nowe oczekiwania wobec kształcenia realizowanego w ramach systemu oświaty. Najważniejszym oczekiwaniem wobec edukacji staje się więc odejście w szkolnictwie od realizowanego od wielu lat „przygotowania zawodowego” na rzecz skoncentrowania się na „rozwoju przydatności do zatrudnienia”. Rozwój przydatności do zatrudnienia wymusza kształtowanie:

- umiejętności podstawowych (akumulacja wiedzy, posiadane umiejętności oraz motywacja do dalszego uczenia się),
- umiejętności technicznych (wykorzystanie nowoczesnych technologii informatycznych – NTI),
- umiejętności społecznych (kreatywność, odpowiedzialność, współpraca, umiejętność komunikowania).

Biała księga zawierała także propozycje kierunków reform oświatowych, które miałyby zbliżyć systemy edukacyjne państw członkowskich Unii Eu-

¹⁷ Biała księga (ang. *white papers*) to nazwa rodzaju dokumentów opracowywanych przez Komisję Europejską dotyczących różnych, szczególnie istotnych aspektów funkcjonowania wspólnot. Zawierają oficjalne propozycje w sprawie kierunków zmian danej polityki wspólnotowej. Mają formę politycznej deklaracji – nie są wiążące dla Komisji ani adresatów tych dokumentów, lecz ich nieformalna waga skłania wszystkie strony do respektowania ich zapisów.

¹⁸ http://europa.eu/documents/comm/white_papers/pdf/com95_590_en.pdf [dostęp: 3 czerwca 2013 r.]. Polskie tłumaczenie raportu – *Biała księga Komisji Europejskiej: Nauczanie i uczenie się na drodze do uczącego się społeczeństwa*, Wyższa Szkoła Pedagogiczna, Warszawa 1995.

ropejskiej do aktualnych oczekiwań społecznych. Wśród priorytetów wskazano między innymi zwiększenie oferty szkolnictwa wyższego i edukacji ustawicznej, intensyfikowanie współpracy placówek edukacyjnych i przedsięwzięć, rozwój staży edukacyjnych, poszerzanie wykorzystania programów edukacyjnych.

Raport Jacques'a Delors'a (1996)

Raport został przygotowany dla UNESCO przez Międzynarodową Komisję do spraw Edukacji dla XXI wieku. W składzie komisji, na czele które stanął Jacques Delors¹⁹, znalazło się 14 osobistości, przedstawiciele różnych kontynentów, kultur i religii. Raport zatytułowano *Learning: the Treasure Within*²⁰.

Autorzy tego dokumentu analizowali zmiany, jakie zaszły w świecie od chwili opublikowania raportu Edgara Faure'a oraz wskazywali potencjalne nowe zjawiska, które miałyby wpływać na obraz przyszłości. Do nowych zjawisk zaliczano między innymi globalizację, dynamiczny rozwój krajów spoza cywilizacji zachodniej (zwłaszcza państw południowo-wschodniej Azji) oraz rewolucję informatyczną z dominującym znaczeniem środków przekazu, informacji i komunikowania się. Autorzy podkreślali znaczenie edukacji, która powinna wspierać współtworzenie świata z poszanowaniem praw człowieka, przyczyniać się do eliminacji ubóstwa i wykluczenia społecznego oraz przeciwdziałania wszelkim przejawom przemocy. Raport wskazywał, że współczesna edukacja – w tym szkolnictwo wyższe – powinna być zbudowana i osadzona na czterech filarach:

- Filar 1. Uczyc się, aby żyć wspólnie (zaangażowanie w budowanie solidaryzmu społecznego, tolerancja i akceptacja dla „inności”, akceptacja pluralizmu).
- Filar 2. Uczyc się, aby wiedzieć (wiedza sama w sobie jako wartość naczelna, centralna, o charakterze ogólnym, szerokoprofilowym).
- Filar 3. Uczyc się, aby działać (oznacza umiejętność wykorzystania naszej wiedzy w działaniu charakteryzującym się innowacyjnością, racjonalnością, komunikatywnością, zdolnością do pracy w zespole i odpornością na stres).
- Filar 4. Uczyc się, aby być (edukacja jako proces rozwoju jednostki prowadzący do uzyskania i potwierdzenia w codziennym życiu

¹⁹ Jacques Delors (ur. 1925 r.) – francuski ekonomista i polityk, minister finansów. Przez trzy kadencje (10 lat) pełnił funkcję przewodniczącego Komisji Europejskiej.

²⁰ <http://unesdoc.unesco.org/images/0010/001095/109590eo.pdf> [dostęp: 3 czerwca 2013 r.]. Polskie tłumaczenie raportu – *Edukacja. Jest w niej ukryty skarb*, J. Delors (red.), Wyd. UNESCO, Warszawa 1998.

swojej tożsamości intelektualnej, zawodowej, społecznej i duchowej. Edukacja powinna dbać o rozwój niezależnego myślenia, zdolności krytycznego osądu, uczuć i fantazji – bez tego świata grozi odhumanizowanie).

Autorzy raportu, podejmując próbę przedstawienia całościowej koncepcji edukacji, za największe wyzwanie oświaty europejskiego kręgu cywilizacyjnego uznali przygotowanie absolwentów szkół średnich do świadomej edukacji na poziomie szkolnictwa wyższego lub do podjęcia kształcenia umożliwiającego zdobycie kwalifikacji i uprawnień zawodowych.

Proces boloński

Proces boloński (ang. *bologna process*)²¹ to całokształt działań podejmowanych przez państwa europejskie skierowanych na współpracę, koordynację i harmonizację systemów szkolnictwa wyższego. U podstaw prób wypracowania zharmonizowanego systemu szkolnictwa wyższego legły przede wszystkim przemiany społeczne, polityczne i gospodarcze ostatniej dekady XX wieku i pierwszego dziesięciolecia XXI wieku. Przełom wieków był dla Starego Kontynentu procesem największego w historii rozszerzenia Unii Europejskiej zakończony przyjęciem 15 nowych państw, w tym Polski (2004 r.). Idea wspólnej Europy wiąże się nierozdzielnie z koncepcją jednolitego rynku UE, którego celem jest realizacja czterech zasad swobodnego przepływu: towarów, usług, kapitału i osób. Wśród powyższych zasad swobodny przepływ osób staje się najważniejszym wyzwaniem w zapewnieniu jednakowego traktowania obywateli państw UE, między innymi w dostępie do pracy, w zakresie wynagrodzenia oraz wszelkich innych warunków traktowania na wolnym rynku pracy. Aby zrealizować swobodę w zatrudnianiu pracowników z dowolnego państwa członkowskiego, konieczne jest zapewnienie ogólnoeuropejskiego systemu uznawania dyplomów i kwalifikacji zawodowych. Stąd proces boloński ujawnił konieczność ulepszenia systemu edukacji i dostosowania go do szybko zmieniających się warunków w Europie i na świecie.

Właśnie w tym celu na początku lat 90. XX wieku podjęto kroki, by zreformować dotychczasowy system nauczania. Postawiono przede wszystkim na wzajemne zbliżenie i ujednoczenie systemów szkolnictwa wyższego, a także – zwiększenie mobilności zarówno uczących się, jak i wykładowców w państwach UE.

²¹ http://ec.europa.eu/education/higher-education/bologna_en.htm [dostęp: 15 kwietnia 2013 r.].

Deklaracja sorbońska i bolońska

Początkiem wzajemnego zbliżania struktur i programów szkolnictwa wyższego państw członkowskich Unii było podpisanie w 1998 r. w gmachu paryskiej Sorbony przez ministrów edukacji Francji, Niemiec, Włoch i Wielkiej Brytanii wspólnej deklaracji sorbońskiej²². Dokument skupiał się na:

- poprawianiu międzynarodowej przejrzystości studiów i uznawaniu kwalifikacji dzięki stopniowemu zbliżaniu się do wspólnej ramowej struktury kwalifikacji i poziomów studiów,
- wspieraniu mobilności studentów i nauczycieli akademickich na obszarze europejskim oraz ich integracji z europejskim rynkiem pracy,
- stworzeniu wspólnego systemu tytułów dla studiów I stopnia (tytuł licencjata) i powyżej (tytuły magistra i doktora)²³.
- wspieraniu mobilności studentów i nauczycieli akademickich na obszarze europejskim oraz ich integracji z europejskim rynkiem pracy,
- budowaniu jednolitego systemu tytułów dla studiów pierwszego stopnia (licencjat) i powyżej (magister, doktor).

Deklaracja sorbońska stała się podstawą przyjętego w 1999 r. dokumentu zwanego deklaracją bolońską²⁴, który zapoczątkował wdrażanie tzw. systemu bolońskiego w krajach członkowskich. Bolońska deklaracja o Europejskim Obszarze Szkolnictwa Wyższego (EOSW) została podpisana przez ministrów odpowiedzialnych za szkolnictwo wyższe z 29 państw europejskich.

W deklaracji bolońskiej ministrowie potwierdzili swoje zamiary związane z:

- przyjęciem systemu łatwych do identyfikacji i porównywalnych tytułów, który obejmuje wprowadzenie wspólnego suplementu do dyplomu mającego poprawić przejrzystość,
- wprowadzeniem systemu bazującego zasadniczo na dwóch głównych cyklach – pierwszym (licencjackim), ukierunkowanym na rynek pracy i trwającym co najmniej trzy lata, oraz drugim (magisterskim), wymagającym pomyślnego ukończenia cyklu pierwszego,
- ustanowieniem systemu punktów zaliczeniowych ECTS²⁵, takich jak w programie Socrates-Erasmus, który gwarantuje zaliczanie studiów

²² <http://www accreditation.org/accords.php?page=SorbonneDeclaration> [dostęp: 15 kwietnia 2013 r.].

²³ [http://www.eurydice.org.pl/sites/eurydice.org.pl/files/SWwE1.pdf](http://www.eurydice.org/pl/sites/eurydice.org.pl/files/SWwE1.pdf) [dostęp: 14 maja 2013 r.].

²⁴ <http://ec.europa.eu/education/policies/educ/bologna/bologna.pdf> [dostęp: 7 czerwca 2013 r.].

²⁵ ECTS (ang. *European Credit Transfer System*) Europejski System Transferu Punktów. ECTS jest systemem punktów zaliczeniowych stosowanym w szkołach wyższych

krajowych i zagranicznych do programu realizowanego przez studenta w macierzystej uczelni; program ECTS ma na celu ujednolicenie sposobu studiowania w Europie, a tym samym prowadzi do pełnego uznawania okresu studiów odbywanych za granicą i w kraju,

- wspieraniem mobilności studentów, nauczycieli i pracowników naukowych, co oznacza pokonanie przeszkód na drodze do swobodnego przemieszczania się,
- promowaniem współpracy europejskiej w zakresie zapewniania jakości kształcenia,
- promowaniem wymiaru europejskiego w szkolnictwie wyższym przez zwiększenie liczby modułów oraz obszarów nauczania i badań, których tematyka, kierunek lub organizacja mają wymiar europejski.

Deklaracja stała się podstawowym dokumentem stosowanym przez państwa-sygnatariuszy przy tworzeniu ogólnej struktury modernizacji i reformowania europejskiego szkolnictwa wyższego. Od chwili podpisania dokumentu proces reform zaczął być nazywany procesem bolońskim.

Kolejnymi inicjatywami, które przyjęli ministrowie odpowiedzialni za szkolnictwo wyższe w celu rozwijania i uzupełniania idei procesu bolońskiego, były: komunikat praski (2001)²⁶, komunikat berliński (2003)²⁷, komunikat z Bergen (2005)²⁸, komunikat londyński (2007)²⁹, komunikat z Leuven (2009)³⁰, komunikat z Bukaresztu (2012 r.)³¹. Wśród wskazywanych priorytetów i kierunków rozwoju procesu bolońskiego znalazły się między innymi: promowanie uczenia się przez całe życie, uznawanie tytułów i okresów studiów, opracowanie krajowych ram kwalifikacji zgodnie z przyjętą ramową strukturą kwalifikacji EOSW, przyznawanie i uznawa-

EOSW, który obejmuje wszystkie kraje zaangażowane w proces boloński. W większości krajów biorących udział w procesie bolońskim ECTS wprowadzono do krajowych systemów szkolnictwa wyższego za pomocą odpowiednich aktów prawnych.

²⁶ http://ekspercibolonscy.org.pl/sites/ekspercibolonscy.org.pl/files/2001_PL_Prague.pdf [dostęp: 7 czerwca 2013 r.].

²⁷ http://ekspercibolonscy.org.pl/sites/ekspercibolonscy.org.pl/files/2003_PL_Berlin.pdf [dostęp: 7 czerwca 2013 r.].

²⁸ http://ekspercibolonscy.org.pl/sites/ekspercibolonscy.org.pl/files/2005_PL_Bergen.pdf [dostęp: 7 czerwca 2013 r.].

²⁹ http://ekspercibolonscy.org.pl/sites/ekspercibolonscy.org.pl/files/2007_PL_London.pdf [dostęp: 7 czerwca 2013 r.].

³⁰ http://ekspercibolonscy.org.pl/sites/ekspercibolonscy.org.pl/files/2009_PL_Leuven-Louvain-la-Neuve.pdf [dostęp: 7 czerwca 2013 r.].

³¹ http://ekspercibolonscy.org.pl/sites/ekspercibolonscy.org.pl/files/2012_en_bucharest.pdf [dostęp: 7 czerwca 2013 r.].

nie tytułów łączonych, ustanowienie Europejskiego Rejestru Agencji ds. Zapewnienia Jakości – EQAR (European Quality Assurance Register for Higher Education), upodmiotowienie studenta w procesie kształcenia, wzmacnianie powiązań pomiędzy edukacją, badaniami i innowacyjnością.

Reformy i kierunki rozwoju szkolnictwa wyższego w Polsce

Okres II RP i II wojny światowej (1918–1945)

Polskie szkolnictwo wyższe, jego struktura organizacyjna, poziom nauczania, rola w rozwoju nauki, prestiż, zasięg oddziaływania zaczęły kształtować się na początku XX wieku. Po uzyskaniu niepodległości w 1918 r. polskie szkolnictwo wyższe zostało podporządkowane – podobnie jak cały system oświatowy II Rzeczypospolitej – Ministerstwu Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego. Pomimo takiego rozwiązania szkolnictwo wyższe miało szeroką autonomię i uprawnienia samorządowe. Status szkół akademickich otrzymało 10 państwowych uczelni – pięć uniwersytetów (Kraków, Lwów, Poznań, Warszawa, Wilno), dwie politechniki (Warszawa, Lwów), Akademia Medycyny we Lwowie, Szkoła Główna Gospodarstwa Wiejskiego w Warszawie i Akademia Górnicza w Krakowie, oraz cztery prywatne – Akademia Sztuk Pięknych w Krakowie, Katolicki Uniwersytet Lubelski, Wolna Wszechnica Polska oraz Wyższa Szkoła Handlowa w Warszawie. Z czasem liczba szkół wyższych powiększyła się, powstały np. Szkoła Inżynierska im. A. Wawelberga i S. Rotwanda w Warszawie, Państwowa Szkoła Techniczna w Wilnie, wyższe szkoły pedagogiczne między innymi w Katowicach, Krakowie, Kielcach. Odrębnie funkcjonowały wyspecjalizowane typy szkolnictwa wyższego, takie jak szkolnictwo artystyczne, wojskowe oraz szkolnictwo specjalne³².

W okresie II wojny światowej polska oświata, w tym szkolnictwo wyższe, poniosły ogromne straty intelektualne i materialne. Duża część wykładowców zginęła w obozach koncentracyjnych, egzekucjach i mordach ulicznych oraz w wyniku działań wojennych. Największe straty poniosły ośrodki w Warszawie, Krakowie, Poznaniu, Lwowie i Wilnie. Wojna zniszczyła większość budynków szkół wyższych oraz instytutów badawczych, towarzystw i fundacji naukowych.

³² Ogromne zasługi na tym polu położyła M. Grzegorzewska, autorka koncepcji programowej i organizatorka Państwowego Instytutu Pedagogiki Specjalnej, kształcącego nauczycieli szkół specjalnych.

Okres PRL (1945–1989)

Pomimo zniszczeń wojennych szkolnictwo wyższe i cały system oświaty od 1945 r. mozolnie odbudowywał swój stan posiadania. Wprowadzane zmiany wynikały z konieczności politycznej, gospodarczej, ale także i cywilizacyjnej. Od 1945 r. do czasu zmian ustrojowych w 1989 r. powstały w Polsce trzy raporty edukacyjne analizujące ówczesny stan szkolnictwa wszystkich szczebli, w tym także szkolnictwa wyższego. Były to *Raport o stanie oświaty w PRL* z 1973 r., *Ekspertyza dotycząca sytuacji i rozwoju oświaty w PRL* z 1979 r. oraz *Edukacja narodowym priorytetem* z 1989 r.

Pierwszym kompleksowym dokumentem dotyczącym stanu oświaty w Polsce – w tym szkolnictwa wyższego – był *Raport o stanie oświaty w PRL*³³. Celem tej publikacji było przedstawienie diagnozy systemu edukacyjnego oraz zaproponowanie wariantowych sposobów jego udoskonalenia. Autorzy dokumentu za najważniejsze priorytety kształcenia wyższego uznali przygotowanie wysoko wykwalifikowanych kadr specjalistów, ich doskonalenie w toku działalności zawodowej oraz kształcenie kadr naukowych dla zadań szkoleniowych i badawczych. Proponowana struktura szkolnictwa wyższego miała zostać oparta na studiach wyższych zawodowych (2–3 lata) zakończonych pracą klauzurową i egzaminem dyplomowym, studiach wyższych magisterskich (4–6 lat) zakończonych pracą magisterską i egzaminem dyplomowym, studium naukowym (ok. 2 lat) przygotowującym do doktoratu i do pracy naukowo-badawczej oraz studiach podyplomowych (0,5–1,5 roku), których zadaniem byłoby aktualizowanie wiedzy, uzupełnianie, pogłębianie i rozszerzanie zakresu specjalizacji, realizujące idee kształcenia ustawicznego³⁴.

Ostatni kompleksowy raport tuż przed przemianami ustrojowymi w Polsce w 1989 r. przygotował i opublikował 34-osobowy Komitet Ekspertów do spraw Edukacji Narodowej (1987–1989). W obszernym dokumencie zatytułowanym *Edukacja narodowym priorytetem*³⁵ przedstawiono trzy scenariusze reformy systemu edukacji, a mianowicie: stagnacji, ożywienia i rozwoju³⁶. Między innymi w scenariuszu ożywienia, uzależnionym od nakładów z budżetu państwa na oświatę, które zakładano na poziomie powyżej 5% PKB, postulowano wydłużenie obowiązkowego nauczania i upowszechnienie szkolnictwa średniego. Konsekwencją upowszechnienia szkoły średniej miała być także reforma szkolnictwa wyższego polegająca

³³ *Raport o stanie oświaty w PRL*, PWN, Warszawa 1973.

³⁴ *Ibidem*, s. 220–221.

³⁵ *Edukacja narodowym priorytetem*, PWN, Warszawa–Kraków 1989.

³⁶ C. Kupisiewicz, *O reformach szkolnych*, Wydawnictwo Akademickie „Żak”, Warszawa 1999, s. 207–209.

między innymi na zróżnicowaniu studiów na trzy cykle: zawodowy, magisterski i doktorski. Przy nakładach budżetowych na oświatę w wysokości ok. 10% PKB planowano wdrożenie scenariusza rozwoju. Miałby on stać się źródłem powszechności, drożności, ustawiczności, elastyczności programowej i organizacyjnej systemu oświatowego, a szkolnictwo wyższe miało by stać się bardziej dostępne dla absolwentów szkół średnich. Zakładano, że co najmniej 20% maturzystów z każdego rocznika będzie miało możliwość podjęcia studiów zawodowych³⁷. Na owe czasy zakładany 20-procentowy udział absolwentów szkół średnich w szkolnictwie wyższym uznawany był jako bardzo wysoki i świadczył o dużym zrozumieniu dla upowszechnia kształcenia wyższego.

Okres III RP (od 1989)

W Polsce okres transformacji ustrojowej zbiegł się ze zjawiskami demokracji, globalizacji i otwierania granic. Wzrost aspiracji edukacyjnych młodego pokolenia realizującego konstytucyjny obowiązek pobierania nauki do 18. roku życia, powszechny dostęp do informacji, szeroka oferta uczelni publicznych i niepublicznych sprawiły, że przełom XX i XXI wieku stał się momentem zwrotnym dla polskiego szkolnictwa wyższego. Parafrazując slogan raportu edukacyjnego Klubu Rzymskiego z 1979 r. „Ucz się albo giń!!!”, hasło „Zmień się albo giń” byłoby dobrym wyznacznikiem bezwzględnej konieczności zmian w polskim szkolnictwie wyższym. Potrzeba zmian była dobrze rozumiana i, co więcej, szczerze oczekiwana. Tak więc od okresu przemian ustrojowych polskie szkolnictwo wyższe wielokrotnie podejmowało próby dostosowania się do cywilizacyjnych wyzwań współczesności. Zmieniano rozwiązania organizacyjne i prawne. W strukturach ministerialnych pod względem organizacyjnym sektor szkolnictwa wyższego i nauki traktowany był czasami wspólnie, a czasami rozłącznie. Stąd przed rokiem 1989 różne resorty obejmowały te obszary swoją opieką. Były to Ministerstwo Oświaty (1944–1966), Ministerstwo Szkolnictwa Wyższego (1954–1966), Ministerstwo Oświaty i Szkolnictwa Wyższego (1967–1972), Ministerstwo Nauki, Szkolnictwa Wyższego i Techniki (1972–1984), Ministerstwo Nauki, Szkolnictwa Wyższego (1985–1987), a także Urząd Komitetu Badań Naukowych oraz Ministerstwo Nauki i Informatyzacji. Dzisiejsze Ministerstwo Nauki i Szkolnictwa Wyższego (MNiSW) utworzono w 2006 r. Wcześniej – w latach 2005 i 2006 – problematyka nauki i szkolnictwa wyższego znajdowała się w Ministerstwie Edukacji i Nauki, a jeszcze wcześniej, w latach 2001–2005, w Ministerstwie Edukacji Narodowej

³⁷ *Ibidem*, s. 210.

i Sportu. Częste zmiany organizacyjne szczęśliwie nie wpływały na ugruntowaną pozycję nauki i szkolnictwa wyższego w polskim społeczeństwie. Wiele dziedzin nieźle radziło sobie także na międzynarodowym rynku nauki. Jednakże wraz z wejściem w nowe tysiąclecie postępujące procesy globalizacji, powszechna dostępność wiedzy i łatwość wymiany doświadczeń oraz upowszechnienie kształcenia wyższego wymusiły dokonanie oceny i sformułowanie przyszłościowego programu dla sektora nauki i szkolnictwa wyższego. Masowość obowiązkowej edukacji trwającej do 18. roku życia oraz łatwość dostępu do placówek szkolnictwa wyższego (szkoły publiczne i niepubliczne) sprawiły, że upowszechnienie studiów wyższych stało się faktem. Te nowe okoliczności należało wnikliwie przeanalizować i na ich podstawie zaproponować plan działania, który uwzględniałby nowe, cywilizacyjne oczekiwania społeczne.

W Polsce pod koniec pierwszej dekady XXI wieku pojawiło się kilka raportów, opracowań i pogłębionych analiz na temat aktualnej sytuacji oraz propozycji przeprowadzenia zmian w sektorze nauki i szkolnictwa wyższego.

Strategia rozwoju nauki w Polsce do 2015 roku

W czerwcu 2007 r. MNiSW opublikowało dokument zatytułowany „Strategia rozwoju kraju 2007–2015. Strategia rozwoju nauki w Polsce do 2015 roku”³⁸. Została w nim zawarta ówczesna diagnoza stanu nauki i techniki w Polsce. Oceniono, że system nauki charakteryzuje się dużym rozdrobnieniem organizacyjnym i tematycznym, podziałami branżowymi (jednostki badawczo-rozwojowe, instytuty PAN, uczelnie wyższe) oraz przewagą badań poznawczych nad badaniami przemysłowymi. Za cel nadrzędny „Strategii rozwoju nauki w Polsce do 2015 roku” uznano wzrost międzynarodowej konkurencyjności polskiej nauki, który miał być realizowany przez: wzmocnienie współpracy nauki z gospodarką, poprawę ilościowego i jakościowego poziomu kadry naukowej, poprawę efektywności instytucji prowadzących i finansujących badania, rozwój infrastruktury naukowo-badawczej.

Misja, wizja i cele strategiczne szkolnictwa wyższego w Polsce w perspektywie 2020 roku

W listopadzie 2009 r. konsorcjum Instytut Badań nad Gospodarką Rynkową oraz Ernst & Young Business Advisory przygotowało raport cząstkowy pt. *Misja, wizja i cele strategiczne szkolnictwa wyższego w Polsce*

³⁸ http://www.bip.nauka.gov.pl/_gAllery/20/48/2048/20070629_Strategia_Rozwoju_Nauki_w_Polsce_do_2015.pdf [dostęp: 5 czerwca 2013 r.].

w perspektywie 2020 roku³⁹. Autorzy raportu wskazali na szkolnictwo wyższe jako obszar polityki edukacyjnej mający ogromny wpływ na osiągnięcie narodowych celów społecznych i gospodarczych przez budowanie kapitału intelektualnego i społecznego kraju. Do najważniejszych funkcji szkolnictwa wyższego zaliczono kształcenie i prowadzenie badań naukowych.

W zakresie kształcenia wśród najważniejszych zadań wskazano między innymi:

- wyrabianie u studentów umiejętności samodzielnego zdobywania i uzupełniania wiedzy przez całe życie oraz krytycznego myślenia,
- pobudzanie kreatywności,
- wyrabianie umiejętności współpracy opartej na wzajemnym zaufaniu oraz umiejętności kierowania pracą zespołową,
- wyrabianie otwartości na świat i wrażliwości na kulturę.

W zakresie badań naukowych najważniejszą misją szkolnictwa wyższego miałyby być między innymi:

- prowadzenie badań naukowych motywowanych zarówno ciekawością poznawczą, jak i myślą o dobru wspólnym,
- przyswajanie wyników badań prowadzonych w świecie,
- popularyzowanie i upowszechnienie nauki.

Autorzy omawianego raportu wskazali sześć celów strategicznych, które powinny zostać osiągnięte w perspektywie roku 2020. Wśród nich znalazły się: różnorodność, otwartość, mobilność, konkurencja, efektywność, rozliczalność i przejrzystość. Poniżej przedstawiono krótką charakterystykę tych celów.

- Cel strategiczny „Różnorodność” – zwiększona dywersyfikacja instytucji szkolnictwa wyższego. Wyodrębnienie grup uczelni (lub ich jednostek) z zastosowaniem odmiennych kryteriów akredytacji i ewaluacji oraz dostosowaniem programów kształcenia do ich zróżnicowanej misji.
- Cel strategiczny „Otwartość” – upowszechnienie wyższego wykształcenia, otwarcie uczelni na potrzeby edukacyjne różnych środowisk społecznych i gospodarczych oraz grup wiekowych (np. pracodawcy, osoby „trzeciego wieku”).
- Cel strategiczny „Mobilność” – przygotowanie studentów do funkcjonowania w globalnej społeczności. W ramach mobilności insty-

³⁹ http://www.nauka.gov.pl/fileadmin/user_upload/Finansowanie/fundusze_europejskie/PO_KL/Projekty_systemowe/20100727_Etap_2_misja_wizja_cele_strategiczne_SW.pdf [dostęp: 5 czerwca 2013 r.].

tuczonalnej nauczyciele akademicy zatrudniani są w innej uczelni niż w tej, którą ukończyli, w której zdobyli stopień naukowy lub doświadczenie badawcze i stopnie naukowe.

- Cel strategiczny „Konkurencja” – wprowadzenie obiektywnych zasad finansowania kształcenia i badań sprzyjających podnoszeniu jakości i efektywności. Badania naukowe finansowane są ze środków publicznych na podstawie ewaluacji dokonywanej według międzynarodowych standardów, z udziałem zagranicznych ekspertów.
- Cel strategiczny „Efektywność” – zarządzanie uczelniami musi odbywać się z wysoką dbałością o jakość badań i kształcenia. Organizacja uczelni powinna w sposób elastyczny być dostosowana do zmieniających się warunków ekonomicznych, technologicznych i postępu nauki.
- Cel strategiczny „Rozliczalność i przejrzystość” – rozliczalność z wydatkowania środków pochodzących z budżetu państwa, sponsorów i studentów oraz przejrzystość zarządzania działalnością uczelni.

Strategia rozwoju szkolnictwa wyższego w Polsce do 2020 roku – drugi wariant

Kolejnym raportem autorstwa konsorcjum Instytutu Badań nad Gospodarką Rynkową oraz Ernst & Young Business Advisory był dokument zatytułowany *Strategia rozwoju szkolnictwa wyższego w Polsce do 2020 roku – drugi wariant*⁴⁰. W opracowanym raporcie wzięto pod uwagę opinie środowisk akademickich, młodzieży, studentów, przedsiębiorców i samorządowców w sprawie kierunku rozwoju polskiego szkolnictwa wyższego.

Dokument składa się z trzech części. W części pierwszej opisano czynniki wpływające na możliwość wdrożenia niezbędnych zmian. Przedstawiono zarówno czynniki wewnętrzne (aktualny stan i problemy szkolnictwa wyższego), jak i czynniki zewnętrzne (uwarunkowania ekonomiczne, demograficzne, prawne i społeczno-polityczne). W części drugiej zaprezentowano proponowane strategie rozwoju szkolnictwa wyższego do roku 2020, a wśród nich wskazano następujące cele strategiczne:

- zwiększenie różnorodności uczelni i programów studiów,
- większe otwarcie uczelni na ich otoczenie społeczne i gospodarcze,
- zwiększenie mobilności kadry akademickiej i studentów,
- wzmocnienie efektywności wykorzystania zasobów uczelni⁴¹.

⁴⁰ http://www.nauka.gov.pl/fileadmin/user_upload/Finansowanie/fundusze_europejskie/PO_KL/Projekty_systemowe/20100727_Strategia_rozwoju_SW_w_Polsce_do_2020_roku_war_2.pdf [dostęp: 4 czerwca 2013 r.].

⁴¹ *Ibidem*, s. 5.

W części trzeciej dokumentu omówiono najważniejsze uwarunkowania dotyczące realizacji strategii – harmonogram, ramy prawne oraz zagadnienia finansowe.

Wśród innych dostępnych dokumentów i raportów częściowych, które miały służyć diagnozie i opracowaniu kierunków zmian w polskim systemie szkolnictwa wyższego, można wskazać między innymi następujące opracowania:⁴²

- „Uwarunkowania przyszłego rozwoju szkolnictwa wyższego w Polsce: globalizacja, demografia i zmiany społeczno-gospodarcze w Polsce”,
- „Analiza zadań i celów strategicznych szkolnictwa wyższego wynikających z krajowych dokumentów strategicznych”,
- „Diagnoza stanu szkolnictwa wyższego w Polsce”,
- „Raport z konsultacji instytucjonalnych Strategii rozwoju szkolnictwa wyższego w Polsce do roku 2020”.

Analiza przygotowanych raportów miała ułatwić podjęcie próby opisanie aktualnego stanu polskiego szkolnictwa wyższego. Do osiągnięć należy zaliczyć: gęstą sieć uczelni na terenie kraju, wysoki współczynnik skolaryzacji w grupie wiekowej 20–29, postępy we wdrażaniu procesu bolońskiego, wysoki prestiż wykładowcy akademickiego, rozpoznawalne w świecie osiągnięcia badawcze w kilku dyscyplinach.

Wśród słabych stron polskiego szkolnictwa wyższego znalazły się: brak strategicznego zarządzania uczelniami, brak motywacyjnego systemu wynagradzania, który sprzyjałby podnoszeniu edukacyjnej jakości, niska jakość kształcenia na popularnych kierunkach studiów i na studiach niestacjonarnych, słaba produktywność naukowa. Taki właśnie stan polskiego szkolnictwa wyższego dwóch dekad przełomu XX i XXI wieku poddano próbie zmiany.

Ustawa z 18 marca 2011 r. o szkolnictwie wyższym

W dniu 18 marca 2011 r. przyjęto ustawę o zmianie ustawy – Prawo o szkolnictwie wyższym, ustawy o stopniach naukowych i tytule naukowym oraz o stopniach i tytule w zakresie sztuki oraz o zmianie niektórych innych ustaw. Prezydent RP nowelizację ustaw reformujących szkolnictwo wyższe podpisał w dniu 5 kwietnia 2011 r. (Dz.U. nr 84, poz. 455)⁴³.

⁴² Wszystkie dokumenty znajdują się na stronie internetowej MNiSW: <http://www.nauka.gov.pl/finansowanie/fundusze-europejskie/program-operacyjny-kapital-ludzki/projekty-systemowe/strategia-rozwoju-sw-do-roku-2020/> [dostęp: 4 czerwca 2013 r.].

⁴³ Niniejszą ustawą zmieniono: ustawę z 26 lipca 1991 r. o podatku dochodowym od osób fizycznych, ustawę z 20 czerwca 1992 r. o uprawnieniach do ulgowych prze-

Wcześniej ustawa z 27 lipca 2005 r. – Prawo o szkolnictwie wyższym (Dz.U. nr 164, poz. 1365, ze zm.) zastąpiła trzy ustawy: ustawę z 31 marca 1965 r. o wyższym szkolnictwie wojskowym, ustawę z 12 września 1990 r. o szkolnictwie wyższym oraz ustawę z 26 czerwca 1997 r. o wyższych szkołach zawodowych.

Ustawa z 18 marca 2011 r. weszła w życie w dniu 1 października 2011 r. W tym dniu weszła też w życie znaczna część przepisów wykonawczych. W uzasadnieniu projektu rządowego podkreślono, że zaproponowane zmiany legislacyjne wynikają z potrzeby dostosowania polskiego systemu szkolnictwa wyższego do bezprecedensowego wzrostu skali zadań, jakie czekają na podjęcie w tym systemie. Priorytetem szkolnictwa wyższego staje się podniesienie jakości studiów. Zaproponowane zmiany mają służyć wdrożeniu głównych założeń deklaracji bolońskiej. *Wdrożenie przedstawionych zmian systemowych ma na celu zapewnienie polskim studentom wyższej jakości kształcenia, a zatem lepszego przygotowania do dynamicznie zmieniających się warunków gospodarczych, polskim uczonym stworzenie szans szerszego uczestnictwa w największych międzynarodowych przedsięwzięciach badawczych, a polskim uczelniom stworzenie perspektywy systematycznego rozwoju i stałego powiększania potencjału badawczo-dydaktycznego*⁴⁴.

W obszarze zarządzania i organizacji pracy uczelni nowelizacja ustawy – Prawo o szkolnictwie wyższym wzmocniła kompetencje rektora, nakładając jednocześnie na niego nowe obowiązki, chociażby takie jak opracowanie i realizację strategii rozwoju uczelni (art. 66. ust. 1a.). Wprowadziła także zakaz wielokadencyjności. Zgodnie z art. 77 ust 2. i 2a w uczelni publicznej rektor, prorektor, kierownik podstawowej jednostki organizacyjnej i jego zastępca nie mogą być wybierani do pełnienia tej samej funkcji na więcej niż dwie następujące po sobie kadencje. W uczelni publicznej ta sama oso-

jazdów środkami publicznego transportu zbiorowego, ustawę z 5 grudnia 1996 r. o zawodach lekarza i lekarza denty, ustawę z 17 lipca 1998 r. o pożyczkach i kredytach studenckich, ustawę z 7 października 1999 r. o języku polskim, ustawę z 24 maja 2002 r. o Agencji Bezpieczeństwa Wewnętrznego oraz Agencji Wywiadu, ustawę z 20 kwietnia 2004 r. o Narodowym Planie Rozwoju, ustawę z 9 czerwca 2006 r. o Centralnym Biurze Antykorupcyjnym, ustawę z 9 czerwca 2006 r. o Służbie Kontrwywiadu Wojskowego oraz Służbie Wywiadu Wojskowego, ustawę z 18 października 2006 r. o ujawnianiu informacji o dokumentach organów bezpieczeństwa państwa z lat 1944–1990 oraz treści tych dokumentów, ustawę z 10 kwietnia 2010 r. o zasadach finansowania nauki i ustawę z 10 kwietnia 2010 r. o Polskiej Akademii Nauk.

⁴⁴ H. Izdebski, J. Zieliński, *Prawo o szkolnictwie wyższym. Ustawa o stopniach naukowych i tytule naukowym*, Wolters Kluwer Polska, Warszawa 2011, s.12.

ba nie może być członkiem senatu lub członkiem konwentu dłużej niż dwie następujące po sobie kadencje. Nie dotyczy to osób wchodzących w skład senatu lub konwentu w związku z pełnieniem funkcji organu jednoosobowego uczelni.

Nowelizacja wprowadziła zmiany w obszarze kompetencji, trybu działania i relacji Polskiej Komisji Akredytacyjnej (PKA) z uczelniami. W zakresie warunków realizacji przebiegu studiów nowym rozwiązaniem jest możliwość samodzielnego tworzenia programów kształcenia przez jednostki mające uprawnienia habilitacyjne.

Zgodnie z omawianą ustawą uczelnie mają prawo między innymi używać w swoich nazwach następujących określeń w zależności od posiadanych uprawnień:

- uniwersytet – uprawnienia do nadawania stopnia naukowego doktora w co najmniej 10 dyscyplinach, w tym co najmniej po dwa uprawnienia w każdej z następujących grup dziedzin nauki:
 - humanistycznych, prawnych, ekonomicznych lub teologicznych,
 - matematycznych, fizycznych, nauk o Ziemi lub technicznych,
 - biologicznych, medycznych, chemicznych, farmaceutycznych, rolniczych lub weterynaryjnych,
- uniwersytet techniczny – uprawnienia do nadawania stopnia naukowego doktora w co najmniej 10 dyscyplinach, w tym co najmniej 6 uprawnień w zakresie nauk technicznych,
- uniwersytet uzupełniony przymiotnikiem w celu określenia profilu – co najmniej 6 uprawnień do nadawania stopnia naukowego, w tym co najmniej 4 uprawnienia w dziedzinach objętych profilem uczelni,
- politechnika – uprawnienia do nadawania stopnia naukowego doktora w co najmniej 6 dyscyplinach, w tym co najmniej 4 uprawnienia w zakresie nauk technicznych,
- akademia – co najmniej 2 uprawnienia do nadawania stopnia naukowego doktora.

Dalsze zmiany prawa o szkolnictwie wyższym

Reforma szkolnictwa wyższego, która weszła w życie 1 października 2011 r., rozpoczęła proces zmian w obszarze podniesienia jakości studiów oraz zarządzania i organizacji pracy uczelni. Planowane są kolejne nowelizacje umożliwiające między innymi otwarcie uczelni na kształcenie ustawiczne, polepszenie jakości studiów oraz zwiększenie szans absolwentów na rynku pracy. W tej sprawie w dniu 21 maja 2013 r. rząd przyjął „Projekt założeń projektu ustawy o zmianie ustawy – Prawo o szkolnictwie wyż-

szym oraz niektórych innych ustaw⁴⁵. Wśród najważniejszych propozycji nowych rozwiązań znalazły się:

- ułatwienie dostępu do studiów wyższych osobom dojrzałym⁴⁶ w ramach uczenia się przez całe życie – proponowany przepis daje uczelniom możliwość potwierdzania efektów kształcenia uzyskanych poza systemem szkolnictwa wyższego, np. w pracy, na kursach, szkoleniach, w ramach wolontariatu. Po weryfikacji wiedzy i umiejętności uczelnie będą mogły zaliczyć je do dorobku studenta, a to pozwoli na zwolnienie go z części zajęć. W ten sposób skróci się okres odbywania studiów lub ograniczy liczbę zajęć,
- zróżnicowanie uczelni na dwa typy: zawodowe (bez prawa nadawania stopnia doktora) i akademickie (z prawem nadawania stopnia doktora). Uczelnie zawodowe mają skoncentrować się na kształceniu praktycznym, przygotowującym absolwentów do rynku pracy. Uczelnie akademickie będą mogły prowadzić zarówno studia ogólnoakademickie, jak i praktyczne,
- możliwość prowadzenia wspólnych studiów interdyscyplinarnych w ramach tej samej uczelni oraz pomiędzy uczelniami. Daje to możliwość łączenia odmiennych dyscyplin naukowych na jednym kierunku studiów,
- wprowadzenie skuteczniejszej walki z plagiatami prac dyplomowych i naukowych. Za pracę dyplomową można będzie uznać nie tylko klasyczną pracę pisemną, ale również opublikowany artykuł, wykonane prace projektowe, konstrukcyjne, technologiczne lub artystyczne.

Posumowanie

Na przełomie XX i XXI wieku świat zdominowany został przez procesy globalizacji oraz postępującej uniwersalizacji życia. Najbardziej charakterystyczną cechą współczesnej cywilizacji stała się powszechność i łatwość dostępu do informacji. Ułatwienie dostępu do wiedzy z jednej strony dało poczucie szybkiego, łatwego i powszechnego dostępu do wykształcenia, a z drugiej – chaosu informacyjnego wywołanego nadmiarem danych. Zatem przekazywanie wiedzy, które do tej pory było najważniejszym zada-

⁴⁵ http://bip.kprm.gov.pl/porta1/kpr/115/2126/Porzadek_obrad_Rady_Ministrow_rok_2013.html [dostęp: 12 czerwca 2013 r.].

⁴⁶ <http://www.nauka.gov.pl/ministerstwo/aktualnosci/aktualnosci/arttykul/rzad-przyjal-zalozenia-nowelizacji-prawa-o-szkolnictwie-wyzszym/> [dostęp: 7 czerwca 2013 r.].

niem szkolnictwa, należało zweryfikować w kontekście nowych wyzwań zmienionej rzeczywistości społeczno-gospodarczej. Trudno nie zauważyć, że w tak zmieniającym się świecie odpowiedzią systemu edukacyjnego na rosnące potrzeby i oczekiwania społeczne stało się upowszechnienie systemu oświaty nie tylko na poziomie podstawowym, ale przede wszystkim na szczeblu szkoły średniej i wyższej. O powszechności szkolnictwa wyższego, jego źródłach i konsekwencjach mówiono i pisano już na przełomie lat 60. i 70. XX wieku. Był to okres, który w literaturze przedmiotu nazwano okresem eksplozji szkolnej, a w przypadku szkolnictwa wyższego – eksplozji zapisów⁴⁷. Analizy, ekspertyzy i raporty edukacyjne w Polsce i na świecie podobnie definiowały i wskazywały potrzeby edukacyjne zmieniającej się rzeczywistości. W tym kontekście szkolnictwo wyższe od najdawniejszych czasów do współczesności starało się spełniać społeczne oczekiwania. Miejmy nadzieję, że wysiłki międzynarodowych oraz krajowych instytucji naukowych i oświatowych dobrze zostaną wykorzystane w procesie reformowania szkolnictwa wyższego dla potrzeb rozwoju cywilizacyjnego współczesnych społeczeństw.

Bibliografia

- Biała księga Komisji Europejskiej: Nauczanie i uczenie się na drodze do uczącego się społeczeństwa*, Wyższa Szkoła Pedagogiczna, Warszawa 1995.
- M. Chałupka, *Prawo o szkolnictwie wyższym z komentarzem*, Dziennik Gazeta Prawna, Warszawa 2011.
- Edukacja. Jest w niej ukryty skarb*, J. Delors (red.), Wyd. UNESCO, Warszawa 1998.
- Edukacja narodowym priorytetem*, PWN, Warszawa–Kraków 1989.
- Efektywność funkcjonowania zachodnioeuropejskich instytucji akademickich*, R.Z. Morawski (red.), Instytut Spraw Publicznych, Warszawa 1999.
- Encyklopedia pedagogiczna XXI wieku*, t. VI, Wydawnictwo Akademickie „Żak”, Warszawa 2007.
- A.G. McGrew, *Conceptualizing Global Politics* [w:] *Global Politics*, A.G. McGrew (ed.), Polity Press, Cambridge 1992.
- E. Halizak, R. Kuźniar, J. Symonides, *Globalizacja a stosunki międzynarodowe*, Oficyna Wydawnicza Branta, Bydgoszcz–Warszawa 2004.
- I. Illich, *Społeczeństwo bez szkoły*, PIW, Warszawa 1976.
- H. Izdebski, J. Zieliński, *Prawo o szkolnictwie wyższym. Ustawa o stopniach naukowych i tytule naukowym*, Wolters Kluwer Polska, Warszawa 2011.

⁴⁷ C. Kupisiewicz, *O reformach szkolnych*, Wydawnictwo Akademickie „Żak”, Warszawa 1999, s. 151.

- A. King, B. Schnider, *Pierwsza rewolucja globalna. Jak przetrwać?*, Polskie Towarzystwo Współpracy z Klubem Rzymskim, Warszawa 2000.
- C. Kupisiewicz, *Koncepcje reform szkolnych w latach osiemdziesiątych*, PWN, Warszawa 1991.
- C. Kupisiewicz, *O reformach szkolnych*, Wydawnictwo Akademickie „Żak”, Warszawa 1999.
- J.E. Stiglitz, *Globalizacja*, PWN, Warszawa 2004.
- M. Stachowiak-Kudła, *Autonomia szkół wyższych a instytucjonalne mechanizmy zapewnienia jakości w Polsce i wybranych państwach europejskich*, Difin, Warszawa 2012.
- W. Szymański, *Interesy i sprzeczności globalizacji*, Difin, Warszawa 2004.
- Ustawa z 18 marca 2011 r. o zmianie ustawy – Prawo o szkolnictwie wyższym, ustawy o stopniach naukowych i tytule naukowym oraz o stopniach i tytule w zakresie sztuki oraz o zmianie niektórych innych ustaw, Dz.U. nr 84, poz. 455, ze zm.
- L.W. Zacher, *Spór o globalizację. Eseje o przyszłości świata*, Dom Wydawniczy Elipsa, Warszawa 2003.